

Mgr. Takács Izabella*

Kétnyelvű környezetben élő diákok (szerb és magyar anyanyelvűek) mentális lexikona

A pilóta-kutatás kérdésfelvetése arra vonatkozik, hogy ugyanazokat a szavakat hívja-e elő mentális lexikonjából a magyar anyanyelvű tanuló, mint a szerb anyanyelvű, illetve, hogy kimutatható-e valamilyen szignifikáns eltérés a különböző anyanyelvűek „gondolkodása” révén. A körülbelül háromezer válaszcsoport feldolgozása után, az a következtetés vonható le, hogy a magyar gyerekek mentális lexikonja sokkal több megegyezést mutat egymással, mint a szerb nyelvű gyerekéké. Igazán szignifikáns különbség a szerb és magyar anyanyelvű gyerekek nemek szerinti eloszlásában mutatkozik meg. A jelen kutatás eredményei további kérdéseket, elemzési és kutatási lehetőségeket indukálnak. A hívószavak eredményei összehasonlíthatóak a magyar asszociációs normák enciklopédiájának megfelelő szavaival. Felveti továbbá absztrakciók kimutatásának lehetőségét a két nyelv szófajainak gyakoriságáról (első-sorban főnevek, melléknevek, igék).

1. A kutatás tudományos háttere, előzményei

Pléh Csaba már a 80-as években foglalkozik a megértés és a szövegalkotás pszichológiájával, a szemantikai emlékezet kutatásával. Lengyel Zsolt elkészítette a magyar szavak asszociációs enciklopédiáját, amelynek megírásához két technikát használt (LENGYEL 2008:9). Az említett könyv ismerteti a MANE hét kötetét, de mindezek kizárólag a magyar anyanyelvű adatközlők mentális szótárából mutatnak fel megkülönböztető vonásokat a földrajzi-kulturális tényezők tükrében.

Navracsics Judit a kétnyelvű mentális szótár elkészítéséhez két csoportot különböztetett meg, aszerint, hogy a második nyelv a szláv-illetőleg a germán nyelvcsaládba tartozik-e (NAVRACSICS 2007). A

* Mgr. Takács Izabella, egyetemi tanársegéd, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Alkalmazott nyelvészet, Szabadka

csoportosítást a szemantikai, szintaktikai, morfológiai, lexikai, fonetikai és egyéb kategóriák alapján végezte el. Jelen kutatásban az adott klasszifikáció a két különböző anyanyelvű csoportra nem volt alkalmazható. A mentális lexikon (vagyis agyi szótár) szaknyelvi vizsgálata is elkészült már (gazdasági- és sportszaknyelvi), ahol a válaszcikkek specifikus csoportosításokat tesznek lehetővé (KOVÁCS – OSVALD 2010). A mentális lexikon szemantikai hálózatának segítségével pedig „többek között modellezhető a szavak aktiválása/megtalálása beszéd közben.” (KOVÁCS 2010:29). Vizuális stimulust is tudunk használni a szóelőhívásra, viszont ez befolyásolhatja az adatközlőket, ezért veszélyeztetné a felmérés objektivitását.

Jelen kutatás a többválaszos szóasszociáció technikán alapul. A vizsgálat során a válaszadóknak egy percen belül kell (jelen esetben írásban) a hívószóra (HSZ) minél több válaszcikket (VSZ) lejegyezniük. Az így nyert szólisták képezik a további vizsgálat korpuszát.

2. A kutatás alanyai és célja

A felmérés a szerb és magyar anyanyelvű tanulók mentális lexikonját hivatott vizsgálni. A mentális lexikon a szabadkai Széchenyi István Általános Iskola egy magyar és egy szerb nyelvű 8. osztályában készült. Az iskoláról tudni kell, hogy az oktatás négy épületben történik. A központi iskola Szabadka központjától mintegy két km-re található a magyar határ felé vezető úton, Kelebia irányában. A kérdőíves felmérés a központi iskolában történt. Az intézmény egy (volt) gyárnegyed közvetlen közelében található és peremvárosi jellege van, tehát a kisiskolákból a tanyasi gyerekek is a központi épületbe kerülnek be felsőbb osztályokba. Az intézmény 1110 tanulóval működik, két tagozaton szerb, három tagozaton magyar nyelven folyik az oktatás. A magyar nyelvű tanulók átlagos létszáma kb. 25 fő, a szerb nyelvűeké kb. 30 fő osztályonként.

A felmérés alanyai a 8a (magyar tagozat) és 8/1 (szerb tagozat) osztály tanulói voltak, összesen 44 fő, ebből 18 fiú és 26 lány. Mindannyian 14 éves szabadkai lakosok. 13 magyar és 13 szerb anyanyelvű lány és 9 magyar, ill. 9 szerb anyanyelvű fiú.

A kutatással arra a kérdésre keressük elsődlegesen a választ, hogy ugyanazokat a szavakat hívja-e elő mentális lexikonjából a magyar

nyelvű diák, mint a szerb anyanyelvű, illetve, hogy kimutatható-e valamilyen szignifikáns eltérés a különböző anyanyelvűek „gondolkodása” révén.

3. A kutatás módszere

Az adatgyűjtés kérdőív segítségével történt, melyet az említett két 8. osztály tanulói töltöttek ki 2010 decemberében. A kérdőív kitöltése előtt ismertetve lett a feladat menete és módszere (anyanyelvükön): miszerint egy-egy szó elhangzása után egy percük van asszociációik lejegyzésére. Példaként a „tavasz”, (prolece) szóra kerestünk asszociációkat. A mérésnél elhangzott, hogy lényeges őszinteségük, hogy a kérdőív névtelen, és hogy minden adott válaszuk helyes, nem lexikai tudásuk a kutatás tárgya.

A kitöltött kérdőívek adatainak bevitele során a 10 hívószóra 1256 jelentés született. A szerb szavak magyarra fordítva kerültek a korpuszba, a könnyebb összegzés végett.

4. Eredmények

Az eredmények ismertetése négy formulával történt mind a 10 szó esetében:

1. Kördiagram: ezzel az ábrával az átfedések százalékban kerültek kimutatásra:

a) szerb F-L – jelöléssel azon szavak százalékos aránya az ábrákon, amelyek a szerb anyanyelvű fiúk és lányok azonos VSZ-nak arányát jelöli a HSZ-ra.

b) magyar F-L – jelöléssel azon szavak százalékos aránya az ábrákon, amelyek a magyar anyanyelvű fiúk és lányok azonos VSZ-nak arányát jelöli a HSZ-ra.

c) szerb-magyar L – jelöléssel azon szavak százalékos aránya az ábrákon, amelyek a magyar és szerb anyanyelvű lányok azonos VSZ-nak arányát jelöli a HSZ-ra.

d) szerb-magyar F– jelöléssel azon szavak százalékos aránya az ábrákon, amelyek a magyar és szerb anyanyelvű fiúk azonos VSZ-nak arányát jelöli a HSZ-ra.

e) szerb-magyar F-L- jelöléssel azon szavak százalékos aránya az ábrákon, amelyek a magyar és szerb anyanyelvű fiúk és lányok azonos VSZ-nak arányát jelöli a HSZ-ra.

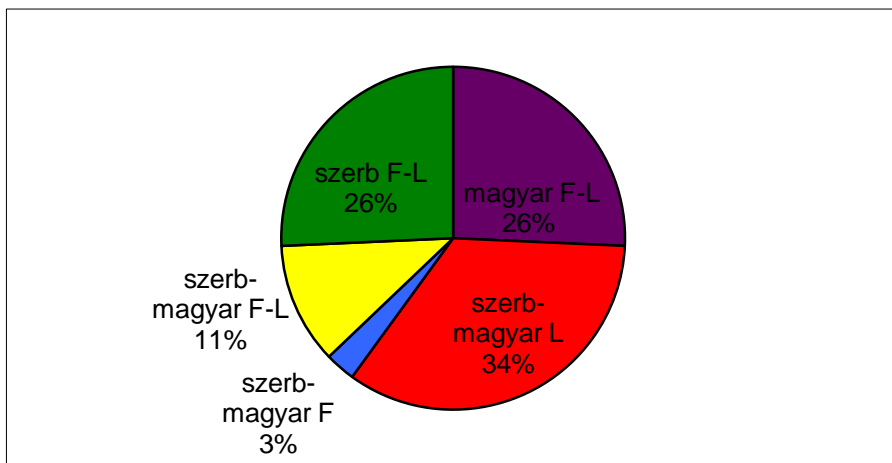
2. Táblázat: A HSZ-ra adott mentális szótár asszociációinak jegyzéke. A leggyakrabban előfordult szavak ismertetése, a két nyelv felhasználóinak összevont eredménye összesítésben; a magyar anyanyelvűek válaszainak aránya, majd a szerb anyanyelvűeké.

3. Csak az első 10 szó kiemelten mindkét nyelv mentális szótárából gyakoriság szerinti sorrendben.

4. A szavak és jelentések száma. Szavak száma = ahány szót írtak le összességében az adott anyanyelvű tanulók (több szó van, mint jelentés). Jelentések száma = ahány jelentés kerül leírásra (ahány fajta szócikk születik a HSZ-ra)

5.1. A kutatás eredményei hívószavak szerint (példákkal alátámasztva)

1. Kenyér/hleb

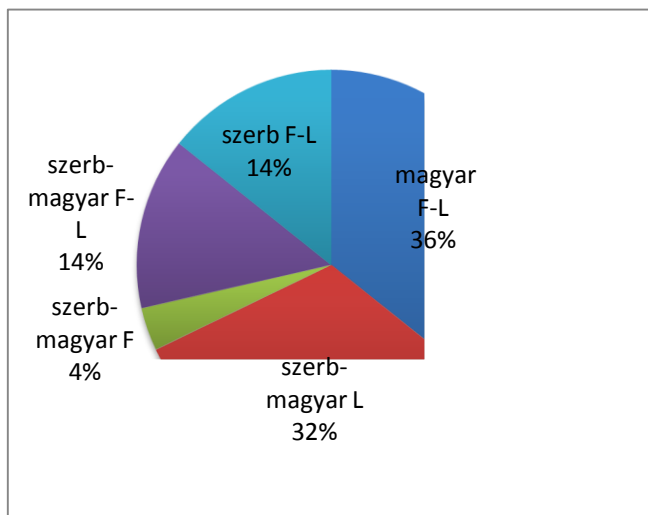

1. ábra.

A kenyér/hleb hívószó eredményei

Asszociációk	Összesen Sz-M	M	Sz
étel /élelem (hrana)	20	7	13
élelmiszer (namirnica)	20	7	13
élet (život)	13	1	12
sárga (žuto)	10	6	4
pékség (pekara)	10	1	9
liszt (brašno)	9	7	2
vacsora (večera)	6	4	2
étkezés/evés (obrok)	6	1	5
elhízás (gojaznost)	6	3	3
alultápláltság (neuhranjenost)	5	0	5
reggel (jutro)	5	3	2
reggeli (doručak)	5	1	4
túlélés (preživljanje)	4	3	1
jóllakottság/jóllakás (sitost)	4	3	1
sós (slano)	4	4	0
pénz (novac)	3	3	0
boldogság (sreća)	3	2	1
táplálkozás (ishrana)	3	2	1
búza (žito)	3	3	0
eszik (jede)	3	1	2
finom (fino)	3	0	3
pék (pekar)	2	2	0
fehér (beli)	2	1	1
puha (mekan)	2	2	0
friss (svež)	2	2	0
péksütemény (pecivo)	2	2	0
fekete (crni)	2	0	2
kemény (tvrđ)	2	0	2
darab (parče, kriška hleba)	2	2	0

2. Imádság/ molitva

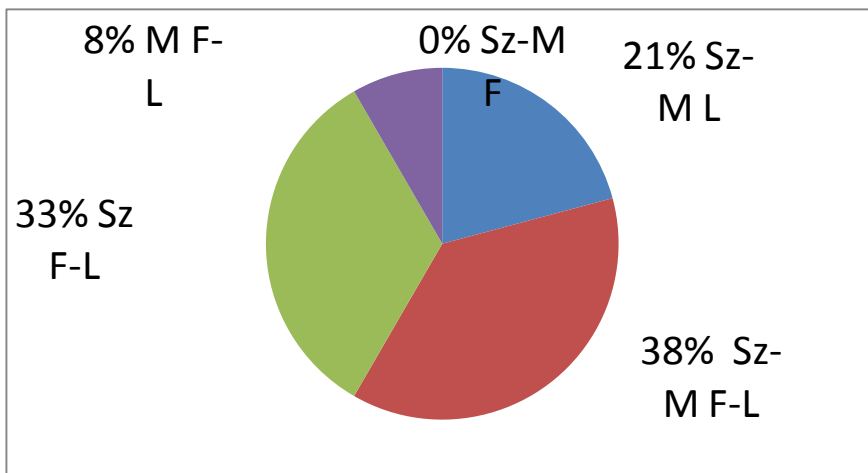

2. ábra
Az imádság hívószó eredményei

Az első 10 szó összehasonlítása:

M	Sz
Templom	Templom
Isten	Isten
Pap	Hit
Nóvér	Dal
Szeretet	Segítség
Kereszt	Remény
Gyónás	Ünnep
Karácsony	Emberek
Atya	Kívánság
Bérmálkozás	Pap

3. Család/ porodica

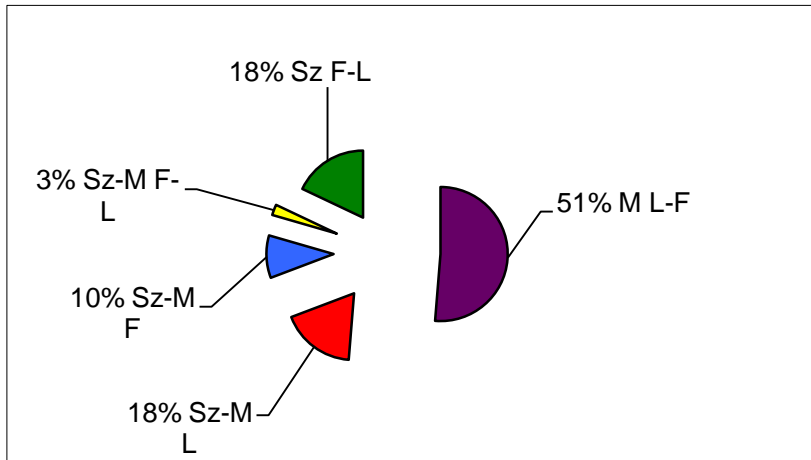
3. ábra.
A család hívószó eredményei

Magyar fiúk	Magyar lányok	Szerb fiúk	Szerb lányok
61 szó	122 szó	52 szó	87 szó
35 jelentés	66 jelentés	32 jelentés	52 jelentés

Az első 10 szó összehasonlítása:

M	Sz
Anya	Szeretet
Apa	Boldogság
Szeretet	Egyetértés
Testvérek	Biztonság
Boldogság	Anya
Gyerekek	Apa
Ház	Melegség
Karácsony	Élet
Melegség	Közösség
Ebéd	Gyerekek

4. Kerékpár/ Bicikla

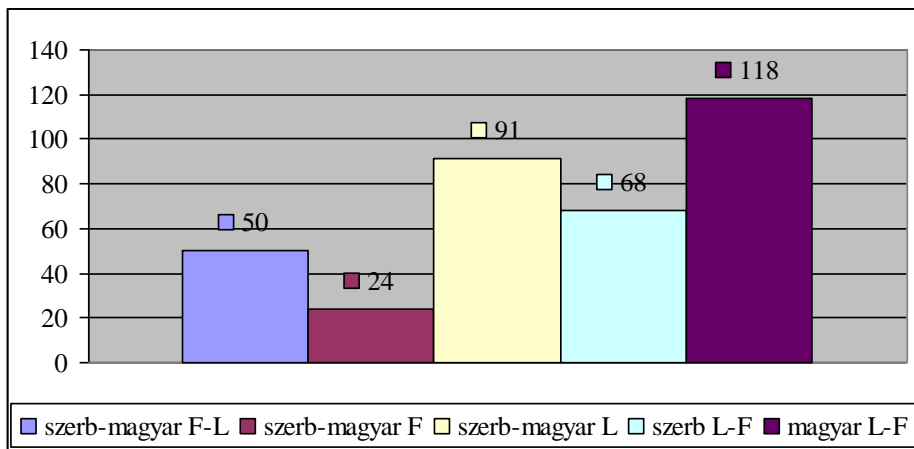
4. ábra.
A kerékpár hívószó eredményei

Kerékpár:

Magyar lányok	Magyar fiúk	Szerb fiúk	Szerb lányok
115 szó	101 szó	30 szó	47 szó
84 jelentés	57 jelentés	19 jelentés	35 jelentés
118 jelentés magyar LF		45 jelentés szerb LF	

6. Zárógondolatok

A felmérés eredményeit összegezve nem kell messzemenő következtetéseket levonnunk, viszont néhány különbség elgondolkodtató. Összeadva számbelileg a tíz szóra érkező VSZ-ak megegyezéseit, a következő eredmény született:

5. ábra.

Különböző nyelvet beszélő diákok mentális szótárkészletének átfedési arányai

A felmérés eredményei azt igazolják, hogy legmélyebb kulturális különbségek kódoltan a mentális szótár eredményeinek függvényében a különböző nyelvet beszélő fiúk esetében van, míg ez a lányokra nem jellemző, hiszen kimagaslóan magas arányú a megfelelés. Leghomogénebb mentális szótárat pedig a magyar gyerekek körében tapasztalhatunk.

A magyar gyerekek mentális lexikonja sokkal több megegyezést mutat, mint a szerb nyelvű gyerekéké, akiknek majdnem fele annyi megegyezés van, mint magyar nyelvű társaiknak. Igazán szignifikáns különbség a szerb és magyar anyanyelvű gyerekek nemek szerinti eloszlásában mutatkozik meg, hiszen a lányok magyarul és szerbül leírt szavai közül 91 azonos a 10 HSZ-ra, míg a fiúk esetében ez mindössze 24 szó.

Jelentésbeli kutatások tárgya lehet a leggyakrabban leírt szavak 10-es listája, ahol következő arányban találhatóak megegyezések szavak szerint:

- Galamb 7
- Család 6
- Mosoly 5
- Futball 5
- Könyv 5
- Kenyér 4

Számítógép 4
 Imádság 3
 Kerékpár 3
 Rubik kocka 2

A szavak és jelentések használatában is jelentős különbségeket mutatnak a két nyelv használói:

	magyar		Össz
Jelentés	fiúk	lányok	
	457	657	1114
Szavak	fiúk	lányok	
	743	1052	1795
	szerb		Össz
Jelentés	fiúk	lányok	
	301	382	683
Szavak	fiúk	lányok	
	492	648	1140

A *nemek* között is igen jelentős különbség mutatható ki:

fiúk	jelentés	758
	szavak	1235
lányok	jelentés	1039
	szavak	1700

Jelen kutatás eredményei további kérdéseket, elemzési és kutatási lehetőségeket indukálnak. A HSZ-ak eredményei összehasonlíthatóak a magyar asszociációs normák enciklopédiájának megfelelő szavaival. Elvégezhető az absztrakciók vizsgálata a két nyelv szófaji gyakoriságának kimutatásával (elsősorban főnevek, melléknevek, igék). Érdemes lenne megvizsgálni más korosztály (30-40) között ugyanezeket a HSZ-at a megegyezések kimutatása céljából, valamint falusi iskolában is érdemes megismételni azonos korosztállyal a felmérést.

Felhasznált irodalom:

Kovács László (2009): Irányított kapcsolatok a mentális lexikonban...In: Modern Nyelvoktatás. XV. évf. 1-2. szám. Budapest: Tinta Kiadó. 29-41.

Kovács László – Osvald Mária (2010): A mentális lexikon szakmai szerveződése. In: Modern Nyelvoktatás. XVI. évf. 2-3. szám. Budapest: Tinta Kiadó. 38-47.

Lengyel Zsolt (2001): Az írott nyelvi belső (mentális) lexikon kérdéséhez. In: Beszédkutatás 2001. Szerk.: Gósy Mária. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 186-199.

Lengyel Zsolt (2008): Magyar asszociációs normák enciklopédiája. Budapest: Tinta Kiadó.

Navracsics Judit (2007): A kétnyelvű mentális lexikon. Budapest: Balassi Kiadó.

Navracsics Judit (2003): Szólehívás vizuális stimulus alapján. In: Beszédkutatás 2003. Szerk.: Gósy Mária. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 89-101.

Pléh Csaba (1980): A pszicholingvisztika horizontja. Budapest: Akadémiai Kiadó.